

FIKRET ŞENSES
Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk

FIKRET ŞENSES, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini İngiltere’de sırasıyla Warwick, Lancaster ve Londra Üniversitesi’nde (London School of Economics) yaptı. 1987-88 ders yılında Harvard Üniversitesi’nde, Eylül 1989’da İngiltere’de Institute of Development Studies’de, Temmuz-Ekim 1990 döneminde Tokyo’da Institute of Developing Economies’de ve Mart-Ağustos 1997 döneminde Columbia Üniversitesi’nde misafir araştırmacı olarak bulundu. 1980 yılından bu yana, ODTÜ İktisat Bölümü öğretim üyesi olan Fikret Şenses 1985 yılında doçent, 1991 yılında profesör oldu. 1983-87 döneminde *ODTÜ Gelişme Dergisi* editörü, 1991-92 döneminde de ODTÜ İktisat Bölümü Başkanı olarak görev yaptı. Gelişme İktisadı, Sanayileşme, İstikrar Politikaları, İşgücü Piyasaları, İktisat Eğitimi ve Yoksulluk konularında yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli yayınları bulunuyor.

İletişim Yayınları 770 • Araştırma-İnceleme Dizisi 121

ISBN-13: 978-975-470-950-6

© 2001 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-7. BASKI 2001-2014, İstanbul

8. BASKI 2017, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK FOTOĞRAFI Erzade Ertem

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN M. Cemalettin Yılmaz

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FİKRET ŞENSES

Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk

Kavramlar, Nedenler,
Politikalar ve Temel Eğilimler

Bu kitabın bütün telif hakları yazarı tarafından Diyarbakır ve Yozgat'taki Yatılı İlköğretim Bölge Okulları öğrencilerinin eğitimine mütevazı bir katkı sağlamak amacıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde etkinlik gösteren İlköğretim Okullarına Yardım Vakfı'na (ILKYAR) bağışlanmıştır.

*Bana daha ilkokul öncesinden başlayarak
okuma ve yazma şevki veren,
destek ve ilgisini yaşamı boyunca
hiçbir zaman esirgemeyen babamın anısına;
minnet ve şükranlarımla*

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi	10
Kısaltmalar Listesi	11
ÖNSÖZ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	17
Amaç ve Kapsam	25
Çalışmanın Planı	29
İKİNCİ BÖLÜM	
YOKSULLUĞA KARŞI ARTAN İLGI VE İLGİNİN KAYNAKLARI	31
1. Giriş	31
2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem	32
3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	35
A. <i>Gelişme İktisadı</i>	36
B. <i>Dünya Bankası</i>	39
4. Yoksulluğa Karşı İlginin Kaynakları	44
A. <i>1973-1980</i>	46
B. <i>1980-1990</i>	49
C. <i>1990-2000</i>	51
5. Yoksulluğa Karşı Artan İlginin Diğer Kaynakları	53
6. Sonuç	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANIM, KAVRAMLAR VE ÖLÇÜM	61
1. Giriş.....	61
2. Mutlak Yoksulluk Çizgisi Yaklaşımı: Tanım, Kıstaslar ve Ölçüm Yöntemleri.....	62
<i>Ölçüm Yöntemleri</i>	65
3. Mutlak Yoksulluk Çizgisi Yaklaşımı: Kavramsal ve İstatistiksel Sorunlar.....	68
A. <i>Yoksulluk Kıstası Seçimi</i>	68
B. <i>Verilerin Toplanması</i>	71
C. <i>Anketler</i>	73
D. <i>Diğer Teknik Sorunlar</i>	75
i. <i>Ölçüm Dönemi</i>	75
ii. <i>Ölçüm Yeri</i>	76
iii. <i>Ölçüm Birimi</i>	76
iv. <i>Yoksulluk Çizgisinin Güncelleştirilmesi</i>	77
v. <i>Eşdeğerlik Ölçeği</i>	78
4. Mutlak Yoksulluk Çizgisi Yaklaşımı: Eleştiri ve Alternatif Yaklaşımlar.....	80
5. Sonuç.....	105

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEMEL YOKSULLUK EĞİLİMLERİ VE YOKSULLUK PROFİLİ	113
1. Giriş.....	113
2. Ülke ve Ülke Gruplarında Temel Yoksulluk Eğilimleri.....	114
3. Araştırma Bulgularını Yorumlama Güçlükleri.....	126
4. Yoksulluk Profili.....	133
<i>Sektörel ve Mekânsal Dağılım</i>	134
<i>İşgücü Piyasaları Konumu</i>	137
<i>Yoksulluk Süreleri</i>	138
<i>Hanehalkı Özellikleri</i>	139
5. Sonuç.....	143

BEŞİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	145
1. Giriş.....	145
2. Büyüme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk.....	149
3. Demografik Unsurlar: Nüfus Baskısı, Hanehalkı Tür ve Özellikleri ve Göç.....	152
4. İşgücü Piyasaları.....	164
5. Dışsal Etmenler: Şoklar, Ayrımcılık ve Yerleşim Yerinin Özellikleri.....	171

6. Yapısal Uyum Programları ve Kısa Dönem Devrevi Hareketler	183
7. Diğer Etmenler	203
8. Sonuç	215

ALTINCI BÖLÜM

YOKSULLUKLA MÜCADELE: HANEHALKI, ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTLAR	217
1. Giriş	217
2. Dolaylı Yaklaşım: Büyüme ve Yoksulluk	221
2. Dolaysız Yaklaşım	227
A. <i>Radikal Reform</i>	227
B. <i>Kamu Harcamaları</i>	233
C. <i>Yoksullukla Mücadele Programları</i>	237
3. Hanehalklarının Geçim Stratejileri	246
4. Uluslararası Unsurlar	253
5. Sonuç	260

YEDİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUKLA MÜCADELE: SORUNLAR VE ÇIKIŞ YOLLARI	261
1. Giriş	261
2. Sorunlar: Dolaylı Yaklaşım	261
3. Sorunlar: Dolaysız yaklaşım	265
4. Geline Durum: Neoliberal Yaklaşımın Hâkimiyeti ve Yetersizliği	281
5. Ne Yapmalı?	292
6. Nasıl Yapmalı?: Uygulamada Karşılaşılan Engeller	301

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ÖZET VE SONUÇ	313
Lügatçe	335
Kaynakça	339
Dizin	352

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 3-1 Bileşik Yoksulluk Endeksleri: Tanımlar	102
Tablo 4-1 Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk, 1987 ve 1998	117
Tablo 4-2 Ulusal Yoksulluk Çizgilerine Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Oranı	118
Tablo 4-3 Uluslararası Yoksulluk Çizgisine Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı... ..	119
Tablo 4-4 Seçilmiş Ülkelerde Gelir Dışı Refah Göstergeleri	121
Tablo 4-5 Seçilmiş Ülkelerde Değişik Refah Göstergeleri ve İnsani Kalkınma Endeksi, 1999	122
Tablo 5-1 Seçilmiş Ülkelerde Gelir Dağılımı	153
Tablo 5-2 Seçilmiş Ülkelerde Nüfus ve İşgücü Yıllık Ortalama Artış Hızı, 1990-99	154
Tablo 5-3 Değişik Ülkelerde Kamu Eğitim, Sağlık, Askeri ve Sosyal Hizmet Harcamaları	206
Tablo 6-1 Değişik Ülkelerde Toplam ve Sektörel Üretimin ve Yatırımların Yıllık Ortalama Artış Hızı, 1990-99	222
Tablo 6-2 En Çok Dış Yardım Veren Ülkelerin Dış Yardım Karnesi ..	259
Tablo 7-1 Seçilmiş Ülkelerde Üretim Yapısı ve Tarımda Verimlilik, 1999	297

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	Az gelişmiş Ülkeler, gelişmekte olan ülkeler
ECLAC	Economic Commission for Latin America and the Caribbean (Latin Amerika ve Karayipler Ekonomi Komisyonu)
FAO	Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
FGT	Foster, Greer ve Thorbecke Endeksi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IFAD	International Fund for Agricultural Development (Uluslararası Tarımsal Gelişme Fonu)
ILO	International Labour Office (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İYE	İnsani Yoksulluk Endeksi
KSO	Kafa Sayım Oranı
LIS	Luxembourg Income Study (Lüksemburg Gelir Çalışması)
NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
NIEO	New International Economic Order (Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen)
OECD	Organisation for Economic Development and Cooperation (İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OPEC	Organization for Petroleum Exporting Countries (Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü)
PQLI	Physical Quality of Life Index (Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBGE	Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development

	(Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNICEF	United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu)
USAID	United States Agency for International Development (ABD Uluslararası Kalkınma Teşkilatı)
vb.	ve bunun gibi
vd.	ve diğerleri
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Teşkilatı)

ÖNSÖZ

En zengin dönemini yaşayan dünyamız, yaygın bir küreselleşme söylemi içinde, aynı zamanda yoksul insan sayısının en yüksek düzeye ulaştığı bir dönem yaşıyor. Küreselleşme denildiğinde, çoğumuzun aklına belki önce Silikon Vadisi, internet cafeler, cep telefonları geliyor. Oysa, küreselleşmenin bir de öteki yüzü var. Kendi ülkemizde ve dünyanın çeşitli ülkelerinde yeterince beslenemeyen, temel sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan, ancak sesleri pek duyulmayan milyonlarca yoksul insan var.

Ağırlıklı bir azgelişmişlik sorunu olsa da, yoksulluk, birçok gelişmiş ülkede de temel bir sorun olmaya devam ediyor. Bu satırları yazarken gözlerimin önüne Londra'da Charing Cross Köprüsü altında geceleme zorunda kalan evsizler, cumartesi akşamları sütlü ürünlerin yarı fiyatına düşeceği beklentisiyle Safeway mağazası önünde saatlerce beklemeyi göze alan yaşlı ve kimsesiz İngiliz kadınlar, San Francisco'da orta halli bir lokantada yemek yiyenlere büyük bir kızgınlıkla gözlerini diken değişik renk ve ırktan aç ve düşkün insanlar, Bangladeş'te yeterince gıda alamadıkları için, bırakınız çalışmayı yolda yürümekte bile zorlanan insanlar ve medyadan Afrika'da açlıktan ölenlere ve son Hindistan depreminde yakınlarını, evini barkı-

nı yitirenlere ait derin sefalet görüntüleri geliyor.

Ülkemizde de değişik vesilelerle dağıtılan yardım paketlerini alabilmek için çamurlar içinde yuvarlanmayı, ekmeği biraz daha ucuza alabilmek için sabahın çok erken saatlerinde belediye büfeleri önünde uzun süre beklemeyi, okul öncesi veya sonrası ailelerinin gelirine katkıda bulunmak için sokaklarda çalışmayı göze alan ve “ekmeğini taştan çıkarıyor” deyişini haklı çıkarırcasına çeşitli işlerde uzun saatler didinen her yaştan binlerce yoksul insan var.

Bir yandan, başta Güneydoğu Anadolu olmak üzere ülkemizin çeşitli yörelerinden yansıyan ve “ölçmeye hiç gerek yok” dedirten ve yoksulluk konusundaki geleneksel iyimserliğimizin bir an önce terk edilmesini gerektiren derin yoksulluk görüntüleri, diğer yandan da, son ekonomik kriz sırasında olduğu gibi kısa sürede gelir dağılımında gerçekleşen büyük kaymalar sonucunda daha da derinleşen sosyal ve ekonomik uçurumlar ve debdebeli yaşam görüntüleri ile karşı karşıyayız.

Aralarındaki önemli farklılıklara karşın dünyanın değişik yerlerindeki yoksulları aynı eksende buluşturan birçok ortak unsur vardır. Örneğin, Bolu/Kaynaşlı depreminin ortaya çıkardığı derin yoksulluk görüntüleri ile Diyarbakır ve İstanbul varoşlarından yansıyan yoksulluk görüntülerinin, belki aynı derecede olmasa da gelişmiş ülkelerden yansıyan yoksulluk görüntüleriyle bir ekseninde buluşması yoksulluk sorununun aynı sistemik nedenlerden kaynaklandığı tezini güçlendirmektedir. Öte yandan, dünyanın birçok ülkesinde giderek artan sosyal ve ekonomik kutuplaşmaya karşılık, bölüşüm sorunlarına daha duyarlı oldukları sokaklardan, çıplak gözle de anlaşılan Japonya, İsveç, Norveç ve hatta Tayvan ve G.Kore gibi ülkeler ise yoksulluk konusunun tümüyle “çözüksüz” bir sorun olmadığını işaret etmektedir.

Ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki artan duyarlılığa karşın, ülkemizde konuya akademik ve ekonomi politikası düzlemlerinde henüz yeterli ölçüde ilgi gösterildiği söylenemez.¹ Akade-

1 Ülkemizde yapılan ilk çalışmalar için bkz. Dumanlı (1996) ve Erdoğan (1996). Dünya Bankası ve TÜSIAD desteğiyle daha sonra yapılan çalışmalar için ise bkz. World Bank (2000a) ve TÜSIAD (2000).

mik düzlemde, iktisat bilimi, kendini nerede duracağı bilinmez bir soyutlama ve nicelleştirme akımına kaptırılmış gözüküyor ve sosyal bilim olma özelliklerini ne yazık ki, giderek yitiriyor. Örneğin, bu incelememiz sırasında, yoksulluğun ölçüm yöntemlerine büyük ağırlık verilerek, kesinlik kazandırılmayacağı baştan belli bir konuda zamanın ve emeğin gereksiz yere burada yoğunlaştığını, bunun birçok durumda yoksulluğa yol açan temel ilişkilerin bir yana bırakılarak hiç sorgulanmaması anlamına geldiğini ve nicelleştirilmeye çok elverişli olmayan kavramları nicelleştirme çabasının öğrenme sürecini her zaman olumlu yönde etkilemediğini bir kez daha gözlemlemiş olduk.

Ekonomi politikası düzleminde, birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de toplumsal gündem, sanayileşme, yatırım, büyüme, teknolojik gelişme, istihdam, gelir dağılımı gibi temel konuları unutturmak istercesine, çok küçük bir kesim için olumlu sonuçlar doğurduğu kesin, ama büyük halk kitleleri için artan yoksulluğun ötesinde ne getirdiği belirsiz bir küreselleşme söylemi içinde kısa döneme kilitlenmiş görünüyor. Neoliberal politikalar çerçevesinde ekonomi politikalarının, özellikle son yirmi yılda artan ölçüde uluslararası kuruluşların güdümüne girdiği, niyet mektuplarının kanıksandığı, umutların kuyruklu yıldız beklercesine dış kaynaklara bağlandığı, siyasal gündemin bile uluslararası finans kuruluşlarıyla yapılan anlaşmalar yörüngesine girdiği ve kamu mallarının özelleştirme söylemi içinde haraç mezat satıldığı günler yaşanıyor.

Başlıca ekonomi politikası araçlarını ve daha önemlisi bu gidişata yön verme erkini “serbest piyasalara” ve onun küresel düzeyde başlıca savunucuları konumundaki uluslararası kuruluşlara kaptıran bir hükümetin, bu gidişat karşısında çok cılız kalan bir muhalefetin, genellikle sessiz ve silik sivil toplum kuruluşlarının ve zaman zaman sokağa dökülen ve güvenlik güçlerinin çok sert tepkisiyle karşılaşan direnişçi işçi ve memurların oluşturduğu siyasal düzlem ise yoksullukla mücadele yanlısı bir gündem oluşturmaktan çok uzakta duruyor.

Kitap, yoksulluk konusunda, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin deneyimleri ışığında, olsa olsa iktisat alanındaki uzmanlık alanı-

mızın, çizmeyi fazla da aşmadan, ötesine geçerek diğer bilim dallarının katkılarını da dikkate almayı ve yer yer tarihsel bir bakış açısıyla sosyal bilimler çerçevesinde bir senteze gitmeyi amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda kitap, yoksulluk çalışmalarının temel bulgularını eleştirel bir gözle inceleme, ülkemizde artmasını beklediğimiz yoksulluk araştırmaları için bir altyapı oluşturma ve bu çok karmaşık konuyu belli başlı bütün yönleriyle ve küresel bir bütünlük içinde kapsamlı bir biçimde ele alan temel bir başvuru kitabı ortaya koyma çabasına dayanıyor.

Bugünün teknik ağırlıklı, bol formüllü iktisat yazını içinde yoksulluk hafif bir konu olarak görülebilir. Oysa bu kitaptan da görüleceği üzere, insanlık aleminin çok büyük bir kısmını yüzyıllardır derinden etkileyen ve iktisadın çeşitli dallarını olduğu kadar sosyal bilimlerin birçok alanını da yakından ilgilendiren çok zor bir konuyla karşı karşıyayız. Bu bağlamda kitap, aynı zamanda genç bilimcilere, kısa döneme yönelik sorunlar yanında ve bunların içinde boğulup kalmadan iktisadın modern bir bilim dalı olarak ortaya çıkışında önemli yer tutan büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk alanlarına ve bunların yanında sanayileşme ve istihdam gibi temel iktisat konularına daha yakından eğilmeleri için bir çağrı niteliğindedir.

Bu kitap büyük ölçüde, Mart-Ağustos 1997 döneminde Fulbright bursiyeri sıfatıyla misafir araştırmacı olarak bulunduğum Columbia Üniversitesi Ekonomi Bölümü'ndeki çalışmalarına ve Sosyal Bilimler Atıf Endeksi'nde (Social Sciences Citation Index) yer alan bilimsel dergilerde 1991-96 döneminde yayımlanan İngilizce kaynaklara dayanmaktadır.

Bu incelememiz, konuya ilgi duyan herkes tarafından okunabileceği gibi, Gelişme İktisadı derslerinde yardımcı kitap olarak da kullanılabilir.

ODTÜ'deki Gelişme İktisadı doktora derslerimde öğrenme sürecini benimle paylaşan, isimlerini burada tek tek saymasam da asla unutamayacağım genç meslektaşlarıma, bana kendileriyle bu konuyu da konuşma fırsatı verdikleri ve değerli katkıları için teşekkürü bir borç bilirim.

Ağustos 2001, Ankara

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı, teknolojik atılımın ve ekonomik büyümenin şimdiye kadar görülmemiş bir hızda gerçekleştiği bir dönem oldu. Son yirmi yılda ise, gelişmiş ülkelerde refah devleti gerilerken önce azgelişmiş ülkeler (AGÜ) ve daha sonra da geçiş ekonomileri olarak adlandırılan Orta ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkeler, çoğu kez IMF ve Dünya Bankası güdümünde uyguladıkları istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla dışa açık piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşadılar. Bu süreç çerçevesinde, giderek yaygınlaşan etkili bir küreselleşme söylemi içinde neoliberal ekonomi politikaları hemen bütün dünyaya egemen oldu. Buna karşılık, gelir eşitsizliği ve yoksulluk, başta AGÜ olmak üzere, birçok ülkede sosyal ve siyasal açılardan da kaygı verici boyutlara ulaştı.

IMF ve Dünya Bankası güdümünde uygulamaya konan istikrar ve yapısal uyum programları her yerde ortak amaçları hedefledi. Bunlar arasında, piyasa yanlısı dışa açık modelin bir gereği olarak ithalat liberasyonu, reel ücretler üzerinde denetim, finansal liberasyon, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve genel olarak devletin küçültülmesi yanında daraltıcı para ve maliye politikaları ve sosyal harcamaların kısılması sayılabilir. Latin Amerika ve Güney Sahra ülkeleri başta olmak üzere, bir-

çok AGÜ, IMF ve Dünya Bankası programları aracılığıyla hızla neoliberal ekonomi politikaları yörüngesine girdi ve temel ekonomi politikaları üzerindeki yetkilerini büyük ölçüde bu iki kuruluşa devretti.¹ Taylor (1997: 145), bu bağlamda dünyadaki insanların yarısının, ülkelerin ise üçte ikisinin ekonomi politikalarına tam anlamıyla hâkim olamadıklarını öne sürmektedir.

Yoksulluk, temelde bir az gelişmişlik sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak gündemi işgal etmektedir. Batı Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uzun süren bir refah dönemi yaşadı. İtalya'nın güney bölgeleri gibi kimi geri kalmış bölgeler bir yana bırakılacak olursa, mutlak anlamda yoksulluk bu ülkeler için önemli bir sorun oluş-turmadi. Bunda, hızlı büyüme yanında, refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar etkili oldu (Devos ve Garner, 1991: 267). Ancak yoksulluk, artan işsizliğin de etkisiyle bu ülkelerde 1970'li yılların ortalarından itibaren, yeniden gündemin üst sıralarına tırmanmaya başladı. Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerde, işsizliğin, 1970'li yıllarda, büyümeye karşın çok yüksek oranlara ulaşması, nüfusun yaklaşık üçte birinin yoksulluk sınırı veya ona yakın bir gelir düzeyine gerilemesine ve "üçte ikilik toplum" kavramının yaygınlaşmasına yol açtı. Yoksulluk, 1980'li ve 1990'lı yıllarda önemli bir artış göstererek Avrupa'nın "sosyal birlikteliğini" tehdit eden boyutlara ulaştı.² Örneğin, 1980'li yıllarda Birleşik Krallık'ta nüfusun en zengin % 20'lik kesiminin ortalama geliri % 40, en zengin % 1'lik kesiminin geliri % 75 oranında artarken en yoksul % 20'lik kesimin geliri sabit kaldı. Avrupa Tek Pazarı'na geçişin önemli bir kesimin "marjinalleşme" sürecini daha da hızlandırma olasılığı, yoksulluğa ilişkin kaygıların

1 Bu noktada bkz. Moon (1996: 274) ve Chossudovsky (1991: 2527). Bir gözlemciye göre, dış güçlerin IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Afrika'nın ekonomik yapısını şekillendirmedeki etkisi sömürge yönetimleriyle paralellik kura-cak kadar büyüktür (White, 1996).

2 Bkz. Room (1990: 8) ve Oaxaca (1995: 173).

giderek artmasına neden oldu. Avrupa Komisyonu, 1980 yılında toplam yoksul insan sayısını 30 milyon, 1987 yılında 44 milyon ve 1990 yılında 52 milyon olarak belirledi (Room, 1995: 110). Yayımlanmış en son toplu veriler, OECD ülkelerinde, 130 milyon insanın gelir bazında yoksul, 34 milyon insanın işsiz, yetişkinlerin % 15'inin de işlevsel anlamda okuryazar olmadığını göstermektedir (UNDP, 2001: 10).

Yoksulluk, ABD'de de en çetrefilli sosyal konulardan biri olarak, Avrupa'dan daha da önce, 1960'lı yılların ortalarında kapsamlı biçimde ele alınmaya başlandı. Gelir eşitsizliklerinin ve yoksulluğun ekonominin sadece resesyon dönemlerinde değil, canlanma dönemlerinde de arttığı ve gelir bazında ölçülen yoksullukla kimi temel refah göstergeleri arasında yakın bir ilişki bulunduğu gözlemlendi. Örneğin, yoksulluğun görece yüksek olduğu eyaletlerde bebek ölüm oranının diğer eyaletlerdekinden % 50 daha fazla olduğu görüldü (O'hare, 1996: 18, 42). Resmi verilerden, 1980'li yılların sonunda 40 milyon kişinin yoksul, 25 milyon kişinin de yoksulluğun eşliğinde olduğu (Wharton, 1990: 1137), 100.000 genç ve çocuğun evsiz, 100.000-300.000 arası ergenin ise, evsiz ve yetişkin denetiminden yoksun olduğu ve bunun sonucunda kötü sağlık ve yetersiz beslenme yanında, sosyal tecrit (izolasyon) ve duygusal gerginlik (stres) ile karşı karşıya kaldığı gözlemlendi (Segal, 1991: 456).

Yoksulluk, Sovyetler Birliği'nin dağılma ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde de önemli ölçüde arttı ve geçiş ekonomilerinde gündemde önemli bir yer tutmaya başladı (Zubova, Kovaleva ve Khakulina, 1992: 86). 1990-91 döneminde ilk Sovyet "milyonerleri ve dilencileri" sahneye çıkmaya başladı (Samorodov, 1992: 335). Rusya'da da yoksulluk, 1990'lı yılların başlarından itibaren hızla arttı ve 1994 yılında % 30.9'a çıktı.³ Doğu Avrupa ve Bağımsız Milletler Topluluğu içindeki

3 Yoksullaşmaktan korkanların korkmayanlara oranı 1990'da 3:1 iken bu oran bir yıl sonra 5:1'e yükseldi (Tchernina, 1994: 599). Günde 1 dolar bazındaki uluslararası yoksulluk çizgisine göre, Rusya'da yoksulluk oranı 1998 yılında % 7.1 olarak tahmin edilmiştir (World Bank, 2000: 281).